

แนวทางการส่งเสริมความกตัญญูทวาทิในวิถีสังคมไทย

Integrating Concepts to Promote the Gratitude in Thai Society

¹วรรณิ เชน

¹Wannee Chen

¹คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

¹Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹Corresponding Author's Email: Wanneechen@gmail.com

Received: February 23, 2025; **Revised:** December 8, 2025; **Accepted:** December 11, 2025

บทคัดย่อ

ความกตัญญูเป็นเครื่องหมายของคนดีตามคติพระพุทธศาสนา บริบทสังคมปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงด้วยเหตุรอบค้วเดียว การย้ายถิ่นฐาน อิทธิพล โลกาภิวัตน์หรือเทคโนโลยีดิจิทัล ช่องว่างระหว่างวัย และกระแสบริโภควัฒนธรรมสมัยใหม่ทำให้หลักความกตัญญูทวาทิถูกนำมาปฏิบัติน้อยลง ความกตัญญูในมิติเชิงหน้าที่ คือการปฏิบัติต่อกันในหน้าที่เป็นบิดามารดาและบุตรธิดา โดยหลักการตอบแทนคุณผู้มีพระคุณมีทั้งด้านร่างกายคือปัจจัย 4 และด้านจิตใจ คือ คุณธรรม การตอบแทนที่ดีที่สุด คือ การชวนชวนให้ผู้มีพระคุณมีศรัทธา มีศีล มีจาคะ มีปัญญา การบูรณาการแนวคิดเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาความกตัญญูทวาทิในสังคมไทย ประกอบด้วย 1) ชี้ให้เห็นคุณประโยชน์: เน้นย้ำว่าความกตัญญูนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ เกียรติยศชื่อเสียง 2) ชี้ให้เห็นโทษ: แสดงผลเสียของความอกตัญญู ซึ่งนำไปสู่ความเสื่อม ถูกติเตียน ไม่มีใครคบหา และไปสู่ทุกข์ 3) ยกย่องเชิดชูต้นแบบคนดี: เชิดชูผู้มีความกตัญญูให้เป็นแบบอย่างของสังคม เพื่อสร้างโลกที่สงบสุข ปลอดภัย และงดงาม เพราะคนกตัญญูมีพื้นฐานจิตใจที่ดี และดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์ส่วนรวม 4) ช่มจำกัดปิดกั้นคนเลว: ชี้ว่าคนอกตัญญูเป็นคนเลวทราม ไม่ควรคบหา สร้างแต่โทษประโยชน์ และไม่รู้จักพอ สังคมควรรู้เท่าทันและหลีกเลี่ยง 5) ค่านิยมสังคมอารยะ: ปฏิบัติการต่อต้านความอกตัญญู: แข่งป้องกัน: ไม่คบหาสมาคม ไม่ให้พื้นที่ หรือโอกาสแก่คนอกตัญญู, แข่งแก้ไข: หากต้องอยู่ร่วมให้มีสติระมัดระวังเหมือนอยู่กับสพิษ เพื่อให้รู้เท่าทัน, แข่งสร้างค่านิยม: ยกย่องคนดี ให้โอกาสคนดีมีอำนาจ และลงโทษคนชั่ว เพื่อสร้างสังคมสามัคคี 6) นโยบายส่งเสริม: ผลักดันให้เกิดโครงการ กิจกรรม และหลักสูตรเพื่อปลูกฝังความกตัญญูในทุกภาคส่วน ทั้งครอบครัว, ระบบศึกษา, ศาสนา, ชุมชน, ราชการ เพื่อสร้างจิตสำนึกให้เป็นวิถีชีวิตปกติและเพื่อสร้างสังคมอารยะที่เกื้อกูล เอื้ออาทร และสงบสุข

คำสำคัญ: กตัญญูทวาทิ; พระพุทธศาสนา; ค่านิยมสังคมไทย; ส่งเสริมกตัญญู

Abstract

A gratitude is a sign of a good person according to Buddhist principles. The current social context has changed due to factors such as nuclear families, migration, the influence of globalization or digital technology, the generation gap, and the trend of modern consumer culture. These have led to a decline in the practice of gratitude. Gratitude in its functional dimension refers to the practice of serving one another as parents and children. The principle of repaying kindness to benefactors involves both the physical aspect of the four necessities and the mental aspect of virtue. The best repayment is striving to instill faith, morality, generosity, and wisdom in benefactors. The integration of concepts for promoting and developing gratitude in Thai society includes: 1) Pointing out the benefits: Emphasizing that gratitude brings happiness, prosperity, honor, and reputation. 2) Pointing out the disadvantages: Showing the negative effects of ingratitude, which lead to decline, criticism, disassociation (both present and future), and even to a downward spiral. 3) Honoring and Celebrating Good Role Models: Honoring grateful individuals as role models for society, creating a peaceful, safe, and beautiful world. Grateful individuals possess a fundamentally good heart and live for the common good. 4) Repressing and Restricting Bad People: Pointing out ungrateful individuals as depraved, undesirable, and unprofitable. Society should be aware of these and avoid them. 5) Civilized Society Values: Anti-ingratitude actions: Preventive: Refrain from associating with, providing space, or opportunities for, ungrateful individuals. Corrective: If you must live with them, be mindful and cautious, like a poisonous snake, to ensure awareness. Value Creation: Honoring good individuals, granting them power, and punishing evil individuals to create a harmonious society. 6) Promotion Policy: Promote projects, activities, and curricula to instill gratitude in all sectors. The whole family, education system, religion, community, government, to create awareness as a normal way of life and to create a civilized society that is supportive, caring, and peaceful.

Keywords: Gratitude; Buddhism; Thai Social Values; Promoting Gratitude

วิกฤติความกตัญญูในสังคมสมัยใหม่

สังคมไทยในปัจจุบันกำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งในทางวัตถุและจิตใจ สังคมมีค่านิยมทางด้านวัตถุมากขึ้น และเผชิญกับการดิ้นรนต่อสู้แข่งขันกันในด้านเศรษฐกิจ ก่อเกิดค่านิยมสมัยใหม่ คือ กิน กาม เกียรติที่มากเกินไปได้ยิ่งเป็นการดี การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางสังคม เช่น การเปลี่ยนจากครอบครัวขยายสู่ครอบครัวเดี่ยว การย้ายถิ่นฐานเพื่อการศึกษาและการทำงาน บริบทไทยที่คนรุ่นใหม่มักให้ความสำคัญกับ

ความสำเร็จส่วนตัวมากกว่าการรักษาคุณค่าทางวัฒนธรรมและศีลธรรม ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีดิจิทัลยังสร้างช่องว่างระหว่างวัยอย่างชัดเจน เด็กและเยาวชนจำนวนมากเติบโตขึ้นในสภาพแวดล้อมที่ถูกครอบงำด้วยการบริโภควัฒนธรรมสมัยใหม่ที่เน้นการเสพและความสำเร็จภายนอก มากกว่าการเคารพและตอบแทนพระคุณผู้มีพระคุณ นิยามความดีเริ่มเปลี่ยนแปลงไปไม่เหมือนเดิม วัฒนธรรมไทยเดิมถือคติหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา การเคารพ ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ถือว่าเป็นคนดี สวนทางกับคุณค่าทางสังคมสมัยปัจจุบันที่ไม่ได้ให้ความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องตอบแทนพระคุณ หรือมีความเคารพนับถือเชื่อฟังความเห็นความเข้าใจเช่นนี้ เป็นความเห็นที่เป็นอันตรายอย่างยิ่ง เป็นที่มาของความล้มเหลวคุณท่าน การตีตนเสมอท่าน และความอกตัญญูต่อผู้มีคุณ ความกตัญญูเป็นคุณธรรม คือ การรู้สึกสำนึกในคุณ ด้วยแสดงความเคารพ นับถือ เชื่อฟัง และช่วยเหลือในผู้มีพระคุณ เช่น บิดามารดา เป็นต้น เป็นเหตุความสุข ความเจริญ และเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตและหน้าที่การงานต่อตนเองและสังคม สมดังพุทธพจน์ที่ว่า “ความกตัญญู เป็นอุดมมงคลของชีวิต” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ช.ช. (ไทย); 25/9/8) ผู้ที่มีความกตัญญู คือมีจิตสำนึกในคุณท่านและคิดตอบแทน เชื่อว่า เป็นคนดี และความกตัญญู

สภาพปัญหาสังคมที่ขาดความกตัญญูทุกเวที เมื่อมนุษย์จำเป็นต้องอยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์กัน จำเป็นจะต้องรู้สิทธิหน้าที่ แนวทางปฏิบัติในอันที่จะแสดงต่อกันจึงเป็นสิ่งสำคัญ ปัญหาสังคม คือ ไม่สอดคล้องกับค่านิยม เป็นไปในทางไม่ดี มีแนวโน้มนำไปสู่การขาดความกตัญญูทุกเวที คือ การขาดอุปการคุณและขาดการตอบแทนบุญคุณระหว่างบุพการีบุคคลหรืออุปการีบุคคล ย่อมทำให้ปฏิสัมพันธ์ในบทบาทและหน้าที่ของกันและกันขาดหาย กลายเป็นปัญหาพฤติกรรมที่เกิดขึ้นกับสังคมในหลาย ๆ ด้านตามมา คือ การละทิ้งหน้าที่ของบิดามารดาไม่เลี้ยงดูบุตร และบุตรธิดาก็พลอยไม่ทำหน้าที่กระทำต่อมารดาบิดา ได้แก่ มารดาบิดา หรือพ่อแม่ ขาดการทำอุปการะ เมื่อให้กำเนิดลูกแล้วก็ไม่ใช่ใจที่จะเลี้ยงดูอบรมให้เจริญด้วยจิตที่อาทร พ่อแม่ไม่รู้หรือรู้แต่ก็ไม่ทำหน้าที่ จึงขาดการสร้างอุปการคุณแก่บุตรธิดา เช่น ไม่เลี้ยงดู ไม่ให้การศึกษา ไม่อบรมสั่งสอนให้เป็นคนดีทั้งยังประพฤติดนไม่เป็นแบบอย่างอันดีแก่บุตรธิดา เมื่อการเป็นเช่นนี้ บุตรธิดาจึงไม่ซาบซึ้งในบุญคุณ ไม่มีความสัมพันธ์ในอันที่จะตอบแทนคุณ หรืออีกด้านหนึ่งบิดามารดาทำหน้าที่ของตนสมบูรณ์ แต่บุตรกลับไม่เห็นคุณค่าโอกาสจากอุปการคุณที่บิดามารดามอบให้ ละเลยหน้าที่ของบุตร ไม่ใช่ใจหรือชวนชวยกระทำตอบแทนคุณ

พฤติกรรมทางสังคมนำไปสู่ความแปลกแยกทางความคิดของบุตรธิดาต่อพ่อแม่ ในลักษณะของความดื้อรั้น ความหลง เนรคุณ บุตรธิดาทอดทิ้งพ่อแม่ไม่อุปถัมภ์เลี้ยงดู ขาดหิริ โอตตัปปะ ประพฤติผิดต่อพ่อแม่ทั้งทางกาย วาจา ใจ สาเหตุโดยรวมเป็นเพราะพ่อแม่และบุตรธิดาไม่รู้และไม่ทำหน้าที่อันเป็นอุปการคุณและปฏิการคุณต่อกัน จึงเป็นสาเหตุแห่งปัญหาครอบครัวและนำไปสู่ปัญหาสังคมในลักษณะต่าง ๆ ดังนั้น ความกตัญญูทุกเวทีที่มีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องฝึกอบรมให้เกิดขึ้น ตามคติทางพระพุทธศาสนาที่ว่า เราทั้งหลายจักเป็นผู้กตัญญูทุกเวที และอุปการะแม้เพียงเล็กน้อยที่บุคคลอื่นกระทำในเรา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ส.นิ. (ไทย); 16/234/324) หลักความกตัญญูมีความหมาย ความสำคัญและความสัมพันธ์ระหว่างศาสนา และต่อสังคมและประเพณีไทย ผู้ศึกษาจึงมุ่งศึกษาวิเคราะห์เพื่อ

นำเสนอประโยชน์คุณค่าความกตัญญู และได้มองเห็นโทษของความอกตัญญู และส่งเสริมปลูกจิตสำนึกให้มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ คือ บิดามารดา เป็นต้น

ความหมายและความสำคัญของความกตัญญูทเวติ

ความกตัญญู เป็นการทำความดี ผู้ที่มีความกตัญญู ย่อมจะทำตนเองให้มีความสุขและทำผู้อื่นให้มีความสุขด้วย พระพุทธศาสนากล่าวยกย่องบุคคลที่มีความกตัญญู และให้ความสำคัญต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก พระพุทธองค์ตรัสว่าบุคคลที่หาได้ยากมี 2 จำพวก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อัง.ติก. (ไทย); 20/120/114) ได้แก่ บุพการี ผู้ทำอุปัชฌาย์ และกตัญญูทเวติ ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทนบุพการีบุคคล กับ กตัญญูทเวติบุคคล คือบุคคลที่มาคู่กันเสมอ เพราะมีผู้ทำอุปัชฌาย์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2543) จึงมีผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน และเป็นบุคคลที่หาได้ยาก เพราะมนุษย์รักตนเองเป็นที่สุด อีกทั้งมีวิหิงสาความไม่รู้จึงยากที่จะมองเห็นคุณค่าความดีของบุคคลอื่นได้ บุพการี หมายถึง บุคคลผู้ทำก่อนโดยปกติ, บุคคลผู้ทำอุปัชฌาย์, บุพการีบุคคล, ในกฎหมาย คำว่าบุพการี หมายถึง บิดา มารดา เป็นต้น

กตัญญูเป็น หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำให้ ผู้รู้ คุณท่าน เป็นคำคู่กันกับกตเวทิตะ ความกตัญญู ความเป็นผู้รู้อุปการคุณที่ท่านทำให้ ความเป็นผู้รู้คุณท่าน กตเวทิตะ หมายถึง ผู้ประกาศคุณท่าน ผู้สนองคุณท่าน เป็นคำคู่กันกับกตัญญู ทเวติ หมายถึง ความเป็นผู้ประกาศคุณท่าน ความเป็นผู้สนองคุณท่าน เป็นคำคู่กันกับกตัญญูตา (ราชบัณฑิตยสถาน, 2539) ความเป็นคนกตัญญูทเวติ หมายถึงผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทน แยกเป็น 2 คือ กตัญญู รู้คุณท่าน กตเวทิตะ ตอบแทนหรือสนองคุณท่าน ความกตัญญูทเวติ ว่าโดยขอบเขตแยกได้เป็น 2 ระดับคือ กตัญญู ทเวติต่อบุคคลผู้มีคุณความดี หรืออุปการะต่อตนเป็นส่วนตัวอย่างหนึ่ง กตัญญูทเวติต่อบุคคลผู้ได้บำเพ็ญคุณประโยชน์ หรือมีคุณความดี เกื้อกูลแก่ส่วนรวม (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2542) หากแปลเอาความทางปฏิบัติแล้ว หมายถึง “เห็นคุณท่าน” คือเห็นด้วยใจด้วยปัญญา ส่วนคำว่ากตเวทิตะ แปลตามตัวหมายถึง การประกาศคุณหรือการทำให้เป็นที่รู้จัก ให้ปรากฏขึ้น แต่หากแปลเอาความตามภาษาไทยหมายถึง การตอบแทนคุณ (ปิ่น มุทุกันต์, 2535)

สรุปได้ว่ากตัญญู คือ การสำนึกในอุปการคุณหรือบุญคุณที่ผู้อื่นหรือสิ่งอื่นมีต่อตนเอง กตเวทิตะ คือ การประกาศการแสดงออกเพื่อตอบแทนคุณ การรู้ในอุปการคุณหรือบุญคุณของคนอื่นและสิ่งอื่นที่มีแก่ตนแล้วกระทำการตอบแทนอย่างถูกต้องเหมาะสม เป็นการสำนึกในอุปการคุณหรือบุญคุณของผู้อื่นหรือสิ่งอื่นเป็นภาวะทางจิตใจ เป็นการทำหน้าที่ในการตอบแทนคุณ เป็นการแสดงการตอบแทนคุณผู้อื่น กตัญญูจึงจัดเป็นมโนกรรม ส่วนกตเวทิตะจัดเป็นกายกรรมและวจีกรรม

ความสำคัญของความกตัญญูทเวติ เป็นสัญลักษณ์เครื่องหมายเป็นพื้นฐานของคนดี (พุทธทาสภิกขุ, 2536) ความกตัญญูทเวติเป็นต้นกำเนิดหรือรากฐานแห่งความเจริญงอกงาม เป็นคุณธรรมพื้นฐานที่ช่วยส่งเสริมให้คุณธรรมข้ออื่นๆ เจริญขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นวัฒนธรรมที่งดงาม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย เช่น การทำบุญอุทิศให้กับผู้วายชนม์ การบวช วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันลอยกระทง เป็นต้น ที่สำคัญ ความกตัญญูทเวติ ทำให้สถาบันครอบครัวและสังคมมั่นคง เป็นความรับผิดชอบต่อตนเอง ความ

รับผิดชอบหน้าที่ในสถาบันครอบครัว โดยบิดามารดาทำหน้าที่ในฐานะบุพการีและบุตรธิดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีความกตัญญูทวนเวียนจะขยายผลในระดับสังคมที่กว้างต่อไป ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาบิดามารดาเป็นบุคคลผู้มีคุณูปการต่อบุตรธิดามาก จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นฐานะที่สูงส่งเป็นปูชนียบุคคลของบุตร คือ เป็นพระพรหมของบุตร เป็นครูคนแรกของบุตร เป็นเทวดาคนแรกของบุตร และเป็นอาหุไนยบุคคล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภ.จตุกก. (ไทย); 21/63/107) ถ้าในมิติจิตวิทยาความกตัญญูจะเสริมสร้างคุณค่าทางจิตใจ คือ ช่วยพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น เกิดความอ่อนโยน มีเมตตา และเห็นคุณค่าของผู้อื่น

ลักษณะผู้กตัญญูทวนเวียน

ความกตัญญูทวนเวียนจึงเป็นคุณธรรมและเป็นสัญลักษณ์ของคนดี อาการที่แสดงออกต่อผู้มีพระคุณ 2 ลักษณะ (สมคิด เหลาฉลาด, 2542) คือ ประกาศคุณท่าน การประกาศว่าผู้มีพระคุณของเราคืออะไรบ้าง เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่ จะต้องกล่าวสรรเสริญยกย่องพ่อแม่ให้คนอื่นฟังว่า ท่านดีกับเราอย่างไร วิธีประกาศคุณพ่อแม่ที่ดีที่สุด คือ ประกาศที่ตัวเราเอง คนเราทุกคนคือตัวแทนของพ่อแม่ ความประพฤติของเราเป็นตัวแทนประกาศคุณท่าน รักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูล เจริญรอยตามคุณงานความดีของท่าน และรักษาตัวตนให้ตั้งอยู่ในสุจริตหรือกุศลความดี นอกจากนี้ ลักษณะที่สะท้อนบอกว่าเป็นคนกตัญญู คือ ตอบแทนคุณท่าน เมื่อรู้ว่าคุณท่านมีคุณหรือมีอุปการะ ต้องตอบแทน เช่น ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูลไม่ให้เสียชื่อเสียง ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/267/212) สะท้อนลักษณะ 2 รูปแบบ คือ 1) เลี้ยงกาย คือ การปฏิบัติเอาใจใส่ อุปัฏฐากด้วยปัจจัย 4 โดยสม่ำเสมอ 2) เลี้ยงใจ คือ การประคับประคองจิตใจให้มีความโสมนัสอยู่เสมอ โดยไม่กระทำความหม่นหมองให้ปรากฏในจิตใจ ในเวลาที่ท่านเจ็บป่วย บุตรและธิดา พึงปฏิบัติด้วยความเอาใจใส่ การกระทำทำให้ท่านเป็นผู้เบาใจ ปลื้มใจมีใจโสมนัส คือ การเลี้ยงดูใจของมารดาบิดา บุตรจะต้องเลี้ยงดูบิดามารดาให้เป็นอย่างดีทั้งทางกายและทางจิตใจ ให้ท่านมีความเป็นอยู่ที่ดี มีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่สมบูรณ์ ผู้ที่เลี้ยงดูบิดามารดา ย่อมได้รับการยกย่องว่าเป็นบัณฑิต เป็นสัตบุรุษ บุตรที่เลี้ยงดูเคารพบูชาบิดามารดาของตน ย่อมได้รับอวยพรจากบิดามารดาให้มีชีวิตที่ดีงาม เจริญรุ่งเรืองแก่ชีวิต ไม่มีความเสื่อม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภ.ปญจก. (ไทย); 22/58/105-106)

ลักษณะกตัญญูต่อผู้มีคุณหรือผู้ทำประโยชน์แก่ส่วนรวม คือ การรู้คุณผู้มีอุปการะแก่ตนหรือแก่ส่วนรวม เมื่อรู้แล้วก็ประกาศให้ผู้อื่นได้รับทราบ และตอบแทนท่านด้วยการให้วัตถุสิ่งของ ด้วยการช่วยเหลือด้วยกำลังและด้วยความเคารพ การรู้คุณ การสนองคุณคน หรือ การมีน้ำใจรำลึกถึงอุปการะคุณที่ตนได้รับ ด้วยความสำนึกในบุญคุณ ความกตัญญูต่อพ่อแม่ นับว่าเป็นยอดของความกตัญญู นอกจากนั้นแล้ว ยังต้องมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณคนอื่น ๆ อีก ผู้ที่ให้ความช่วยเหลืออุปการะนี้ได้ชื่อว่า “ผู้มีพระคุณ” ผู้ได้รับความช่วยเหลือควรจะต้องรำลึกถึงอยู่เสมอ ควรต้องหาทางตอบแทนบุญคุณในเมื่อมีโอกาส เมื่อถึงคราวที่ผู้เคยทำ

บุญคุณให้แก่ตน ตกอยู่ในฐานะที่ต้องการความช่วยเหลือ ก็ต้องให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดีตามกาลเทศะ ตามกำลังความสามารถของตนที่จะทำได้ จะโดยทางกำลังทรัพย์ กำลังความคิด หรือกำลังร่างกาย

ลักษณะคนที่ไม่มีความกตัญญู คือ การไม่รู้คุณของผู้อื่น และไม่กระทำการตอบแทนพระคุณ คือ ไม่เลี้ยงดู มารดา บิดา เป็นต้น เป็นการกระทำหรือพฤติกรรมที่ตรงกันข้ามกับความกตัญญู สิ่งที่ทำตรงกันข้ามกับสิ่งที่เป็นการกระทำที่กตัญญู ก็คือ คนที่มีลักษณะของคนอกตัญญู

โดยภาพรวม ก็คือ ลักษณะการระลึกถึงพระคุณ พยายามสนองคุณคืนเมื่อมีโอกาส ดังตัวอย่างการแสดงความกตัญญูทเวทิตาในเชิงคัมภีร์ที่ว่า บัณฑิต พึงนอบน้อมและพึงสักการะมารดาและบิดาทั้งสองนั้นด้วย ข้าวและน้ำ ด้วยผ้านุ่งห่มและที่นอน และอาบน้ำให้และด้วยการล้างเท้าทั้งสองให้ท่าน เพราะการบำรุงมารดาและบิดาทั้งสองนั้นบัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญเขาในโลกนี้ที่เดียว เขาตายไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ชา. (ไทย); 27/243/182-183/78,84) เป็นอาการของบุคคลที่ยึดมั่นและประพฤติกุศลธรรมคือความกตัญญูทเวทิตามารดาบิดาด้วยการกระทำที่เป็นกุศลกรรม ตอบแทนบุญคุณด้วยมุ่งหมายให้เกิดความสุขสบายด้วยปัจจัยสี่ คือ ด้านอาหาร บำรุงด้วยข้าวและน้ำ ด้านเครื่องนุ่งห่มเครื่องใช้สอยต่างๆ ด้านที่อยู่อาศัย บำรุงด้วยผ้าห่ม บำรุงด้วยการปรนนิบัติพัดวี ล้างเท้าให้ท่านทั้งสอง เป็นต้น การแสดงความกตัญญูทเวทิตาที่ลูกกระทำต่อมารดาบิดา สรุปลแล้วจะมีลักษณะ คือ การแสดงความกตัญญูทเวทิตาด้วยการปรนนิบัติเลี้ยงดูด้วยปัจจัยสี่ การแสดงความกตัญญูทเวทิตาด้วยการยอมสละชีวิตตนเอง เพื่อปกป้องชีวิตมารดาบิดา และ การแสดงความกตัญญูทเวทิตา ด้วยการให้ตั้งมั่นในธรรม

ประเภทของความกตัญญูทเวทิตา

ความกตัญญูมีหลายประเภทถ้าตีความตามคติประเพณีของสังคมไทย เพราะมนุษย์มีส่วนเกี่ยวข้องกับบุคคลหรือสิ่งอื่น ๆ ทำให้พุทธศาสนิกชนคนไทยมีหลักความเชื่อถือและการประพฤติปฏิบัติ ส่งผลให้เอกลักษณ์ที่โดดเด่นเป็นพระพุทธศาสนาแบบคนไทย ตีความหมายของความกตัญญูทเวทิตาให้กว้างขวางและสอดคล้องกับสภาพสังคมไทยความกตัญญูทเวทิตามี 4 ประเภท เช่น

1. **ความกตัญญูทเวทิตาต่อบุคคล** ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ บิดามารดา ครูอาจารย์ และญาติ
2. **ความกตัญญูทเวทิตาต่อสถาบัน** ได้แก่ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบัน พระมหากษัตริย์
3. **ความกตัญญูทเวทิตาต่อสัตว์** ได้แก่ สัตว์ดิรัจฉาน เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย สุนัข
4. **ความกตัญญูทเวทิตาต่อธรรมชาติ** ได้แก่ สิ่งแวดล้อม (พระมหาบุญทอง คุณารโธ (มหา), 2548)

ถ้าพูดถึงหน้าที่มนุษย์ตามระบบโครงสร้างทางสังคม เราจะพบว่า มนุษย์มีหน้าที่ที่ต้องกระทำต่อกัน 6 ด้านด้วยกันตามหลักทศ 6 ทิศ 6 เป็นหลักธรรมเป็นเครื่องอนุเคราะห์บุคคลในสังคมซึ่งเราควรจะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์ให้ถูกต้อง ด้วยวิธีปฏิบัติที่แตกต่างกันไปตามสถานะแห่งความสัมพันธ์กับตัวเรา เป็นวิธีปฏิบัติตอบแทนต่อคนที่เราเกี่ยวข้องในสังคมนั้นเอง พระพุทธองค์ตรัสเรียกด้วยคำเปรียบเทียบว่า ทิศ 6 (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/198-204/202-206) เพราะเป็นดุจทิศที่อยู่รอบตัวเรา ได้แก่ 1) ทิศเบื้องหน้า คือ ผู้มาก่อน ได้แก่ บิดามารดา 2) ทิศเบื้องขวา คือ ผู้ที่ควรเคารพ ได้แก่

ครูอาจารย์ 3) ทิศเบื้องหลัง คือ ผู้ตามมา ได้แก่ บุตร ภรรยาหรือคู่ครอง 4) ทิศเบื้องซ้าย คือ ผู้เคียงข้าง ได้แก่ มิตรสหาย 5) ทิศเบื้องล่าง คือ ผู้เป็นฐานกำลัง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน 6) ทิศเบื้องบน คือ ผู้มีคุณความดีสูง ได้แก่ พระสงฆ์ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2540) ดังนั้น ประเพณีของความกตัญญูทเวทิจึงมี 6 ประเพณีที่ต้องปฏิบัติต่อกันในฐานะสังคมมนุษย์ ทิศ 6 นั้น คือ บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันทางสังคม ซึ่งแต่ละฝ่ายจะต้องปฏิบัติต่อกันในฐานะบุพการีบุคคล และกตัญญูทเวทิตบุคคล ตามหน้าที่ฝ่ายละ 5 ประการ

สำหรับบทความนี้ ผู้เขียนมุ่งเป้าอธิบายทิศเบื้องหน้า คือ ผู้มาก่อน ได้แก่ บิดามารดา เพื่อไม่ให้เนื้อหา ยาวมากเกินไป การมุ่งอธิบายความกตัญญูที่ทิศเบื้องหน้าให้กระจ่าง เห็นคุณค่า แนวทางปฏิบัติ และสร้างความเข้าใจที่ดีแล้ว ย่อมเชื่อมโยงสะท้อนการทำหน้าที่ในทิศอื่นๆ ตามมา

เหตุและผลที่ต้องกระทำกตัญญูทเวทิจ

ความกตัญญูทเวทิจไม่ได้มีขอบเขตอยู่แค่มนุษย์กับมนุษย์เท่านั้น ๆ แต่ก็มีกับ สิ่งแวดล้อมอื่น ๆ อีก เช่น พืช สัตว์ ป่าไม้ แม่น้ำ ลำคลอง เป็นต้น ล้วนเป็นประโยชน์ให้แก่มนุษย์ และในฐานะที่มนุษย์เป็นส่วนย่อย ส่วนหนึ่งของธรรมชาติ มนุษย์จึงมีความกตัญญูทเวทิจเป็นอย่างยิ่ง ทั้งต่อมนุษย์ด้วยกันเองและต่อสิ่งแวดล้อมที่อยู่ร่วมโลกเดียวกัน เพราะความกตัญญูทเวทิจเป็นคุณธรรมค้ำจุนโลกให้อยู่รอด และเป็นคุณธรรมที่สร้างความรักความผูกพันให้แก่มนุษย์ สัตว์ สถาบัน ธรรมชาติแวดล้อมอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนและสมดุล

เนื่องจากเนื้อหาความกตัญญูจะกว้างมากเกินไป ผู้เขียนจำเป็นต้องเลือกการแสดงความกตัญญูในบริบทหน้าที่ที่มนุษย์ควรกระทำต่อมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในการศึกษาของบทความนี้ พูดถึงหน้าที่มนุษย์ได้มีปรากฏในทิศทั้ง 6 หน้าที่ในทิศทั้งหก มีประเด็นว่าด้วยหน้าที่บิดามารดาและหน้าที่บุตรเป็นประเด็นสำคัญที่สะท้อนความกตัญญูให้ที่ใกล้ชิดเรา จึงขอเลือกตัวอย่างกรณีทิศเบื้องหน้า บิดามารดาเป็นบุคคลผู้มีคุณูปการต่อบุตรธิดา ในฐานะของบิดามารดาจึงได้รับการยกย่องว่าเป็นฐานะที่สูงส่งเป็นปูชนียะบุคคลของบุตร 4 ประการได้แก่ เป็นพระพรหม (ผู้ทรงคุณธรรม) เป็นเทวดา (เป็นผู้คุ้มครองรักษา) เป็นบูรพาจารย์ (ครูคนแรก) เป็นพระอรหันต์ (เป็นเนื่อบาบุญอันประเสริฐ) ของบุตรธิดา ได้แก่ เป็นพระพรหมของบุตร (พรหมมาติ มาตาปิตโร) เป็นครูคนแรกของบุตร (บุพพจายาติ มาตาปิตโร) เป็นเทวดาคคนแรกของบุตร (บุพพ เทวาติ มาตาปิตโร) เป็นอาหุไนยบุคคล (อาหุเนยยาติ มาตาปิตโร)(พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อัง.จตุกก. (ไทย); 21/63/107) โดยความหมาย เป็นพระพรหมของบุตร หมายถึง บิดามารดาประพฤติพรหมวิหารธรรมทั้ง 4 ได้แก่ เมตตา ความรักและปรารถนาดีต่อบุตร, กรุณา ความสงสารห่วงใยเมื่อบุตรประสบทุกข์, มุทิตา ความชื่นชมยินดีเมื่อบุตรได้ดี, และอุเบกขา คอยพ่วงค้อยู่ห่าง ๆ ไม่ก้าวร้าวชีวิตเมื่อบุตรมีครอบครัวแล้ว เป็นผู้ประเสริฐดังพรหม ((พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.เถร. (ไทย); 26/831/478) เป็นบุรพเทพของบุตร หมายถึง บิดามารดาได้ประพฤติตนเช่นกับเทพ มุ่งแต่ให้บุตรเกิดความสุขความเจริญเท่านั้น หวังแต่จะให้มีความสุขรุ่งเรือง การที่บิดามารดาได้ชื่อว่าเป็น บุรพเทพ เพราะว่าท่านได้ประพฤติตนดังเทพแก่บุตรก่อนเทพอื่นใด การที่เปรียบบิดามารดาเป็นเทพ เพราะเห็นว่าท่านทั้งสองปฏิบัติต่อบุตรด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ ผู้ที่มีจิตใจที่ดียิ่งเช่นนี้ชื่อว่าเป็นเทพทางจิตใจ โดยมีคุณธรรมที่ดียิ่ง เพราะธรรมสามารถยกจิตใจบุคคลให้สูงส่งดุจเทพ จึงเรียกว่า เทวธรรม (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬา

ลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ชา. (ไทย); 27/6/3) เป็นครูคนแรกของบุตร หมายถึง บิดามารดาเป็นผู้ได้อบรมสั่งสอน บุตรก่อนบุคคลอื่น นับตั้งแต่แรกเกิดมาบิดามารดาและอบรมพราสอนให้รู้จักกิน นอน เดิน พุด ตลอดจน ความรู้และคุณธรรมจริยธรรมต่างๆจนเติบโตใหญ่จึงเป็นครูอาจารย์คนแรก เป็นอาหุไนยบุคคลของบุตร หมายถึง บิดามารดาเป็นผู้มีอุปการคุณต่อบุตรทุกด้าน สมควรที่บุตรจะต้องสักการบูชาด้วยวัตถุสิ่งของและการ เลี้ยงดูตอบแทน อาหุไนยบุคคล คือ บุคคลอาศัยกำเนิดมาได้ เพราะมารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิด (พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภ.สทตท. (ไทย); 23/47/73)

มารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าเพราะทำหน้าที่ของตน 5 ประการ คือ 1) ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว 2) ให้ ตั้งอยู่ในความดี 3) ให้ศึกษาศิลปวิทยา 4) หาภรรยา(สามี) ที่สมควรให้ 5) มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอัน สมควร ด้วยเหตุดังกล่าวหน้าที่บุตรที่ต้องทำหน้าที่ต่อบิดามารดา แนวทางการทำหน้าที่เพื่อสะท้อนความเป็น ผู้กตัญญูทเวที กล่าวคือ หน้าที่ของบุตรธิดาต่อมารดาบิดา กระทำตอบคืนด้วย 1) ท่านเลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยง ท่านตอบ 2) จักทำกิจของท่าน 3) จักดำรงวงศ์ตระกูล 4) ประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท 5) เมื่อท่าน ล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน แนวทางวิธีที่บุตรการกระทำเช่นนี้แล้ว ทิศเบื้องหน้านี้ก็ชื่อว่าได้แสดงความ กตัญญูทเวทีแล้ว กุลบุตรได้ทำการปกป้อง ทำให้พ่อแม่เกษมปลอดภัยแล้ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/267/212-213)

วิธีการปฏิบัติความเป็นผู้กตัญญูทเวที

บิดามารดาห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในคุณงามความดี ให้ศึกษาศิลปวิทยา ความรู้วิชาการต่างๆ เป็นการมุ่งพัฒนาปัญญาคือความรอบรู้ เพื่อเป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพ เป็นธรรมาสามีหรือภรรยาที่ เหมาะสมให้แก่บุตรธิดาและการมอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควร เป็นการมุ่งพัฒนาคบครัว ด้วยพ่อแม่ มีความรักความปรารถนาดีอยากให้ลูกของตนประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตคู่ มอบทรัพย์สมบัติที่ตนสั่ง สมเก็บออมไว้ให้เพื่อเป็นทุนสำหรับการประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิต มีทรัพย์ไว้เพื่อเกื้อกูลต่อการพัฒนาคุณภาพ ชีวิตของบุตรธิดา ทรัพย์อันใดที่เป็นทรัพย์ของมารดาที่ดี เป็นทรัพย์ของบิดาก็ดี ต่างคุ้มครองรักษาไว้เพื่อบุตร นั้นด้วยหมายใจว่าแม้ทรัพย์ทั้ง 2 นี้ พึงเป็นของบุตรของเรา บุตรธิดาผู้มีความกตัญญูทเวที มุ่งตอบแทน บุญคุณของมารดาบิดา สรุปรวมกระทำได้ 3 ระดับ ดังนี้

1. การตอบแทนด้านกายภาพ หน้าที่ที่ลูกพึงปฏิบัติต่อมารดาบิดาเป็นการตอบแทนคุณด้านกายภาพ

1.1 ประนินัตติเลี้ยงดูท่าน บุตรธิดาผู้เป็นกตัญญูทเวทีจะสามารถกระทำได้โดยการเลี้ยงดูด้วยปัจจัย 4 ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค คอยประนินัตติรับใช้มารดาบิดาไม่ให้เดือดร้อนด้าน ความเป็นอยู่ บิดามารดาท่านเสียสละทุ่มเทด้วยหวังว่าเมื่อบุตรเติบโตมาจักเลี้ยงดูท่านเป็นการตอบแทน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภ.ปญจก. (ไทย); 22/39/61) ปกติบัณฑิตพึงนอบ น้อมและสักการะมารดาและบิดาทั้งสองนั้นด้วยข้าวและน้ำ ด้วยผ้านุ่งผ้าห่มและที่นอนด้วยการอบตัวและ อาบน้ำให้และด้วยการล้างเท้าทั้งสองให้ท่านเพราะการบำรุงมารดาและบิดาทั้งสองนั้นบัณฑิตทั้งหลายจึง

สรรเสริญ เขาในโลกนี้ที่เดียว เขาตายไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์ บุตรทั้งหลายผู้ไม่เลียดมารดาและบิดาผู้แก่ชราก็ไม่ถือว่าเป็นบุตร

1.2 ช่วยทำกิจของท่าน บุตรธิดาผู้เป็นกตัญญูทวเที่ชนสามารถกระทำได้โดยการสำนึกในหน้าที่ของลูกที่ดี ช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ของมารดาบิดา ไม่ปล่อยให้เป็นภาระหน้าที่ของมารดาบิดาเท่านั้น สิ่งใดที่ตนสามารถกระทำหรือช่วยเหลือได้ต้องรีบลงมือทำช่วยเหลือไม่เกียจคร้าน โดยถือว่าภาระของมารดาบิดาคือภาระของลูก บุคคลที่ทำงานแทนบิดามารดาว่าเป็นผู้ควรยกย่องสรรเสริญ เป็นที่ยินดีของบุคคลต่าง ๆ เพราะได้ทำประโยชน์แก่บุคคลภายในครอบครัว และปวงญาติ เขาย่อมมีความสุขในปัจจุบัน แม้ละจากโลกนี้ไปแล้ว ย่อมประสบสุคติในโลกสวรรค์ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภ.ปญจก. (ไทย); 22/58/107)

1.3 ดำรงวงศ์ตระกูล การดำรงวงศ์ตระกูลของมารดาบิดา โดยการรักษาและสืบทอดวงศ์ตระกูลให้อยู่นาน ไม่ทวงศ์ตระกูลให้เสื่อมเสีย มีความสำนึกและเข้าใจในเผ่าพันธุ์ รากเหง้าของตน ตลอดถึงประกาศวงศ์ตระกูลของตนให้เป็นที่รู้จักในสังคมโดยการเผยแพร่ความดีงามของวงศ์ตระกูลให้สังคมได้รับทราบ เอาใจใส่ต่อความสำคัญในการปลูกความรัก ความสามัคคีในหมู่เครือญาติ รู้จักประพฤติด่อนน้อมถ่อมตน มีสัมมาคารวะ และการให้การช่วยเหลือสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

1.4 ประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท รู้จักวางตนและกระทำตนให้เป็นผู้ที่สมควรจะได้รับมรดกสืบทอดจากมารดาบิดาโดยการประพฤติตนให้เหมาะสมแก่ความเป็นทายาทคือผู้สืบสกุลสืบต่อมรดกของมารดาบิดา ด้วยคติที่ว่า บุตรเป็นที่พึงของมนุษย์ทั้งหลาย บุตรธิดาจึงควรปฏิบัติตนให้เป็นผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมต่อการเป็นผู้รับและสืบทอดมรดกต่อจากมารดาบิดาโดยการหมั่นประพฤติตนเป็นคนดี การหลีกเลี่ยงไม่ข้องแวะอบายมุข คือ ทางแห่งความเสื่อม อบายมุข จึงเป็นช่องทางที่จะนำไปสู่ความเสียหาย และเป็นการทำลายความเจริญรุ่งเรือง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/247 - 253/202-207)

2. การตอบแทนด้านจิตใจ บุตรธิดาที่จะเป็นผู้ประเสริฐได้นั้นต้องเป็นผู้ที่เคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของมารดาบิดา บรรดาบุตร บุตรผู้เชื่อฟังประเสริฐที่สุด การตอบแทนอุปการคุณของมารดาบิดาที่จะสมบูรณ์ได้นั้นจะต้องประกอบด้วยการตอบแทนด้านจิตใจด้วย

2.1 การให้ความสุขทางใจ กล่าวคือ หลีกเว้นเรื่องที่กระทบกระเทือนความรู้สึกทำให้มารดาบิดาต้องทุกข์ใจ ทำแต่ความดีให้ท่านได้เกิดความสุขปลื้มใจ ดีใจและมีความสุขความภาคภูมิใจอยู่ตลอดเวลา ไม่สร้างความทุกข์หรือความลำบากใจให้แก่ท่าน ทำความดีทุกอย่างทั้งทางกาย ทางวาจาและทางใจ ละเว้นทางแห่งความเสื่อมคืออบายมุขทั้งหลาย ตั้งมั่นอยู่ในกุศลกรรม คือคุณงามความดีทั้งปวง

2.2 การให้ตั้งมั่นในธรรม ตอบแทนคุณโดยการชักจูงมารดาบิดาให้ได้ประพฤติดุธรรม ดำรงตั้งมั่นอยู่ในธรรม พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงการตอบแทนคุณที่ทำได้ยาก คือ การเลียดมารดาบิดาด้วยการให้ตั้งมั่นอยู่ในธรรมไว้ บุตรคนใดให้มารดาและบิดาผู้ไม่มีศรัทธาสมาทานตั้งมั่นดำรงอยู่ในความถึงพร้อมด้วยศรัทธาให้มารดาและบิดาผู้ศรัทธาสมาทานตั้งมั่น ดำรงอยู่ในความถึงพร้อมด้วยศีล ให้มารดาและบิดาผู้ตระหนัสมาทาน

ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในความถึงพร้อมด้วยการเสียสละ ให้มารดาและบิดาผู้ไม่มีปัญญา สมาทาน ตั้งมั่น ดำรงอยู่ในความถึงพร้อมด้วยปัญญา การกระทำอย่างนั้นชื่อว่าอโนตรได้ทำและทำตอบแทนแก่มารดาและบิดา

3. การอุทิศส่วนกุศล บุตรธิดาผู้เป็นกตัญญูทเวทิตชนต้องปฏิบัติหน้าที่ของลูกที่ดียามที่มารดาบิดาล่วงลับไป โดยการจัดงานบำเพ็ญกุศลตามหลักศาสนาหรือตามประเพณีความเชื่อในสังคมที่ตนอาศัยอยู่อย่างดีที่สุดตามฐานะเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูทเวทิตราลิกสำนึกในบุญคุณและเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลไปให้ท่าน การทำบุญอุทิศส่วนบุญกุศลไปให้มารดาบิดานั้น เป็นโอกาสที่จะทำความดีส่วนตน ตามหลักบุญกิริยาวัตถุสามประการคือ ทาน ศีล ภาวนา ก่อให้เกิดการฝึกฝนอบรม สังสมคุณความดี เกิดความภูมิใจ อิ่มใจ ให้แก่ตน การทำบุญในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นความดี เพราะเป็นการสั่งสมบุญเป็นเหตุ นำความสุขมาให้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ชุ.ธ. (ไทย); 25/118/68)

ปัญหาและอุปสรรคของภาวะอกตัญญูในสังคมปัจจุบัน

1. การคบคนพาล คนพาลพาลไปหาทางที่ผิด เป็นคนชอบบอกตัญญู ไม่มีมิตรภาพที่ดีกับใคร ๆ แม้แต่บิดามารดาของตน คนพาลเป็นคนเห็นแก่ตัว ไม่รู้บุญคุณของคนอื่น บางทีคิดร้ายต่อผู้มีพระคุณ คนรุ่นใหม่ต้องมองให้เห็นโทษภัยต่าง ๆ จากการคบคนพาล ก็ควรที่จะหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล

2. ความคิดมีฉันทิภูมิจิต อกุศลมูล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/305/259) รากเหง้าแห่งอกุศลหรือต้นเหตุของความชั่ว คือ 1) โลภะ ความโลภ หิวกระหาย หรือทะยานอยาก หวงแหน ชอบสะสม เห็นแก่ตัว ความโลภจะมีลักษณะอยากได้ อยากมี อยากเป็น ทำให้เป็นคนเห็นแก่ตัว อยากได้ไม่มีสิ้นสุด ไม่สามารถข่มใจไม่ให้อยากได้ อยากไม่รู้จักประมาณ และอยากในกามคุณจนลืมนึกถึงความดี ลืมภาวะและฐานะของตน สาเหตุที่ทำให้เกิดความละโมภโลภมากมาจากตัณหา คือ ความทะยานอยาก ได้แก่ กามตัณหา ความทะยานอยากในการเสพบริโภคสุขสบายในกามคุณ ภวตัณหา ความทะยานอยากมี อยากเป็นไม่หยุดในการแสวงหา และวิภวตัณหา ความอยากหลุดพ้นจากสภาพที่เป็นอยู่ ความรู้สึกเบื่อหน่าย อึดอัดตนเอง อยากทำลาย อยากให้ดับสูญ 2) โทสะ ความโกรธ จิตเกิดอาการเคืองแค้น ขัดเคือง ไม่สบอารมณ์ จมมองโลกในแง่ร้าย มีลักษณะเป็นคนดุร้าย ทะเลาะกัน ทำลายความรักความผูกพันให้หายหมดสิ้น ความโกรธ ความผูกใจเจ็บและความอยากแก้แค้น ซึ่งเคียด จำนงภัย ปองร้าย จองเวร เบียดเบียน พยาบาท เมื่อบุคคลกระทำการที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อกันและกัน ย่อมเป็นสาเหตุแห่งการผูกความอาฆาตพยาบาท ทำลายความรักความกตัญญูหมดสิ้น 3) โมหะ ความหลง เป็นกิเลสที่ทำให้จิตเกิดอาการเป็นตื้นว่า ลุ่มหลง มัวเมา เบาปัญญา หมกมุ่นในกามคุณ ขาดความรับผิดชอบต่อหน้าที่ในภาวะและฐานะของตน ต้องนำหลักศีลธรรมหรือบุคคลต้นแบบมาส่งเสริมสนับสนุนเผยแผ่

3. มัจฉริยะความตระหนี่ ความตระหนี่, หวงแหน, เหนียวแน่น, เห็นแก่ตัว (ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มจร-ไทย) แบ่งออกเป็น 5 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/315/301) ได้แก่ อาวาสมัจฉริยะ คือ ตระหนี่ที่อยู่อาศัย หวงถิ่นคือหวงเหนือกีดกันกันด้วยเรื่องที่อยู่อาศัย ไม่อยากจะให้ผู้อื่นมาอาศัยอยู่ด้วย ที่อยู่อาศัยมองกว้างออกไปก็คือประเทศถิ่นดินแดน มนุษย์

เราก็กว้างถิ่น หวงที่อยู่อาศัย, กุลมัจฉริยะ คือ ตระหนี่สกุล หรือตระกูล หวงเผ่าพันธุ์ คือความหวงแหนกีดกันในเรื่องพวกพ้องวงศ์ตระกูล หรือพวกพ้องเผ่าพันธุ์, ลามมัจฉริยะ คือ ตระหนี่สิ่งของ หวงลามผล คือหวงแหนกีดกันกันด้วยเรื่องลาภหรือผลประโยชน์ ผลประโยชน์เป็นเรื่องใหญ่มากที่ทำให้มนุษย์แบ่งพวก แบ่งแยก และแก่งแย่งกัน, วรรณมัจฉริยะ คือ ตระหนี่ชนชั้นวรรณะ หวงชั้นวรรณะ คือหวงแหนกีดกันกันด้วยเรื่องผิวพรรณชั้นวรรณะ การแบ่งชั้นวรรณะในสังคม, ธัมมมัจฉริยะ คือ ตระหนี่ความรู้ หวงธรรม คือความหวงแหนกีดกันกันในเรื่องภูมิธรรม ภูมิปัญญา รวมทั้งความสำเร็จในการสร้างสรรค์เทคโนโลยีต่าง ๆ และอารยธรรม ผลสำเร็จในการสร้างสรรค์นี้เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้คนดูถูกดูแคลนกัน แล้วก็แบ่งแยกกัน หวงแหนกัน กีดกันกัน คอยระแวงไว้มิให้พวกชาติอื่นรู้อย่างเรา (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2539)

4. การส่งเสริมอบายมุข สังคมหลงอยู่ในทางความหายนะ สิ่งที่เป็นต้นเหตุของความอกตัญญู คือ อบายมุข ทางแห่งความเสื่อม นำมาซึ่งหายนะแห่งโรคภัยทั้งหลาย อบายมุข 6 ประการ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/247/202) ได้แก่ 1) การหมกมุ่นในการเสพของมีนเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท 2) การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกชอกชอย ในเวลากลางคืน 3) การเที่ยวดูมหรสพ 4) การหมกมุ่นในการเล่นการพนัน 5) การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร 6) การหมกมุ่นในการเกียจคร้าน บุคคลผู้ดำเนินชีวิตไปตามอบายมุข 6 ชีวิตย่อมจะพบแต่ความเสื่อม ความหายนะ หาความเจริญมิได้เลย เพราะการหลงมัวเมาอยู่ในอบายมุข ทรัพย์สมบัติที่หามาได้ ย่อมถึงความหายนะไปเพราะความมัวเมาของตัวเอง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ที.ปา. (ไทย); 11/178/196)

5. มานะถือตัว ความสำคัญตนว่าดีกว่า สิ่งที่เป็นต้นเหตุของความอกตัญญู คือ มานะ ความถือตัว, ความสำคัญตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2540) ความสำคัญตนว่าดีกว่า หรือด้อยกว่าคนอื่น ได้แก่ 1) เป็นผู้เลืกวว่าเขาสำคัญตนว่าเลืกวว่าเขา สำคัญตนว่าเสมอเขา สำคัญตนว่าเลวกว่าเขา 2) เป็นผู้เสมอเขาสำคัญตนว่าเลืกวว่าเขา สำคัญตนว่าเสมอเขา สำคัญตนว่าเลวกว่าเขา 3) เป็นผู้เลวกว่าเขาสำคัญตนว่าเลืกวว่าเขา สำคัญตนว่าเสมอเขา สำคัญตนว่าเลวกว่าเขา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ม. (ไทย); 29/102/94, 829/519) คิดว่าตนเองดี หรือ เก่งกว่าเพื่อนคนอื่น แสดงกิริยาท่าทางดูถูกเหยียดหยาม หรือพูดกระทบทำให้เกิดความไม่พอใจ ย่อมทำให้เสียมิตรภาพ จากมิตรกลายเป็นศัตรู

สรุปประเด็นปัญหาและอุปสรรคต่อแนวคิดความกตัญญู คือ การคบคนพาล การคบคนไม่ดีที่เห็นแก่ตัว, อกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และชักนำไปในทางที่ผิด มิจฉาทิฎฐิ (ความคิดที่ผิด): การถูกครอบงำด้วยกิเลสที่เป็นรากเหง้าของความชั่ว คือ โลภะ (ความโลภ): ความอยากได้เห็นแก่ตัวจนลืมความดี โทสะ (ความโกรธ): ความแค้นเคืองที่ทำลายความสัมพันธ์และความรัก โมหะ (ความหลง): ความมัวเมา ขาดปัญญา และความรับผิดชอบ ความตระหนี่ (มัจฉริยะ): ความเห็นแก่ตัว หวงแหนสิ่งต่างๆ คือ ที่อยู่, ตระกูล, ผลประโยชน์, ชนชั้น และความรู้ ทำให้เกิดการแบ่งแยกและแก่งแย่ง การหลงในอบายมุข: การหมกมุ่นในทางแห่งความเสื่อม เช่น สุรา, การพนัน, คบคนชั่ว, เที่ยวกลางคืน, ดูมหรสพ, ความเกียจคร้าน ซึ่งนำไปสู่ความหายนะ มานะ ความถือตัว ความเย่อหยิ่ง ทะนงตนว่าดีกว่า เสมอกว่า หรือด้อยกว่าผู้อื่นในทางที่ผิด นำไปสู่การดูถูกเหยียดหยามและทำลายมิตรภาพ

แนวทางการส่งเสริมความกตัญญูทเวทีในสังคมไทย

1. ชี้ให้เห็นคุณ: ประโยชน์อันยิ่งใหญ่ บุคคลผู้มีความกตัญญูย่อมรับผลบุญคือความดีและความสุข ที่ก่อให้เกิดเป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและสังคม จงมั่นใจเรียกได้ว่าตนเองหรือบุคคลที่กตัญญูว่าความดี คนกตัญญูมีปรากฏในสังคมใด ย่อมสร้างสรรค์สังคมให้เกิดประโยชน์สุขทั้งตนเอง และสังคม ประโยชน์ต่อตนเอง คือ ขณะที่มีชีวิตอยู่ ย่อมมีความสุขความเจริญ และได้รับการสรรเสริญ มารดาบิดา, บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้, เพื่อนชวนา เพื่อนร่วมงาน, เทวดาผู้รับพิธีกรรม และสมณพราหมณ์ ย่อมอนุเคราะห์กุลบุตรนั้นด้วยน้ำใจหรือจิตใจที่เป็นกุศลว่า ‘ขอท่านจงมีชีวิตยืนนาน มีอายุยืนนาน...พึงหวังได้ความเจริญอย่างเดียว ไม่มี ความเสื่อมเลย’ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภ.ปญจก. (ไทย); 22/58/105–107) และเมื่อบุคคลที่มีความกตัญญูทเวทีสิ้นชีวิตไป ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า นรชนผู้ปฏิบัติชอบในมารดาบิดา...ย่อมประสบบุญเป็นอันมาก เพราะการประพฤติธรรมในมารดาบิดานั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญนรชนนั้น เขาจากโลกนี้ไปแล้ว บันเทิงในสวรรค์สบบุญเป็นอันมาก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภ.จตุกก. (ไทย); 21/4/7) ความกตัญญูทำให้มีเกียรติยศ ถึงความเจริญเดช ทำให้เป็นที่น่ารักใคร่ ทำให้มีความเคารพนับถือ ทำให้ถึงความเบิกบานสราญใจ ความมีบุญมาปัญญาเกิดนั้นส่งเสริมให้มีความเจริญก้าวหน้า สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นมงคลจากความกตัญญูโดยแท้ (สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), 2539) บุคคลผู้มีความกตัญญูทเวทีย่อมได้รับอานิสงส์ ทำให้รักษาคุณความดีเดิมไว้ได้ ทำให้สร้างคุณความดีใหม่เพิ่มได้อีก ทำให้เกิดสติ ไม่ประมาท ทำให้เกิดหิริโอตตปปะ ทำให้เกิดขันติ ทำให้จิตใจผ่องใส มองโลกในแง่ดี ทำให้เป็นที่สรรเสริญของคนดี ทำให้มีคนอยากคบหาสมาคม ทำให้ทั้งมนุษย์และเทวดาอยากช่วยเหลือ ทำให้ไม่มีเวรไม่มีภัย ทำให้ลาภผลทั้งหลายเกิดขึ้นโดยง่าย ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย (พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), 2536)

2. ชี้ให้เห็นโทษ: ความเสียหายของอกตัญญู บุคคลที่ไม่มีความกตัญญู ย่อมสร้างความเสียหายทั้งต่อตนเองและต่อสังคม ย่อมประสบความเสื่อม ไม่มีความสุข ความเจริญ และถูกติเตียน แม้สิ้นชีวิตไปแล้ว ย่อมไปสู่ทุคติ เพราะการไม่ประพฤติธรรมในมารดาบิดานั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงติเตียนนรชนนั้นในโลกนี้แล เขาจากโลกนี้ไปแล้วจึงไปสู่อบาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อภ.จตุกก. (ไทย); 21/4/6) อกตัญญู มีจิตใจไม่บริสุทธิ์ คอยจ้องโทษบุคคลอื่น มีความโลภ เอาแต่เอาเปรียบ ถึงจะให้แผ่นดินทั้งหมด ก็ทำให้เขาพึงพอใจไม่ได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ชุ.ชา. (ไทย); 27/72/30) การคบหาสมาคมกับอกตัญญูก็ไร้ประโยชน์ ผู้ไม่รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นทำแล้ว ผู้ที่ไม่ตอบแทนอุปการคุณที่ผู้อื่นทำให้แล้ว ความกตัญญูไม่มีในผู้ใด การคบหาผู้นั้น ก็ไร้ประโยชน์... บัณฑิตพึงค่อย ๆ หลีกห่างจากเขาไปเสีย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ชุ.ชา. (ไทย); 27/31–32/162) เมล็ดพืชที่ถูกเผาในกองไฟ ย่อมไม่งอกขึ้น ฉนใด ความดีที่ทำในคนชั่ว ก็ย่อมพินาศไปไม่งอกงามฉนนั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ชุ.ชา. (ไทย); 27/77/335) อกตัญญูจะสร้างความเสียหายต่อสังคม บุคคลที่ขาดจิตสำนึกของความเป็นคนกตัญญู จะถูกประณาม คนเนรคุณ คนชั่ว ถือว่าเป็นลักษณะของคนพาล การคบหาสมาคมเป็นเพื่อนกับอกตัญญูเป็นบ่อเกิดแห่งความหายนะ ดังพระพุทธ

พจน์ว่า ผู้ใด แม้มิได้ทำความชั่ว แต่เกลือกกลัวกับผู้ทำบาป ผู้นั้นย่อมพลอยถูกระวางในกรรมชั่ว และเสื่อมเสียชื่อเสียง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.อิติ. (ไทย); 25/254/283) ผู้คบคนเลว ย่อมพลอยเลวลง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: อง.ติก. (ไทย); 20/465/158) ผู้ใดห่อปลาเน่าด้วยใบคา ใบคาย่อมเหม็นกลิ่นปลาคละคลุ้ง, การเกลือกกลัวคนพาลย่อมมีผลอย่างนั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.อิติ. (ไทย); 25/254/283) แนวทางปฏิบัติเชิงป้องกัน คือ การไม่คบ สังคมต้องไม่ให้พื้นที่ หน้าที่ หรือโอกาสสำหรับคนอกตัญญู อกตัญญูอยู่ในที่ใด ย่อมทำให้คนในที่นั้นมีชีวิตที่หาความสุขได้ยาก ผู้คบค้าสมาคมกับคนพาล ย่อมเศร้าโศกสิ้นกาลนาน การอยู่ร่วมกับคนพาล เป็นทุกข์ตลอดเวลา เหมือนอยู่ร่วมกับศัตรู (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: ขุ.ธ. (ไทย); 25/207/97) แนวทางปฏิบัติเชิงแก้ไข คือ การอยู่ร่วมการคบค้าสมาคมกับคนอกตัญญูมีแต่ก่อให้เกิดความทุกข์ ต้องมีสติระมัดระวังเหมือนกับการอยู่ร่วมกับบอสรพิษ ไม่ประมาทในการอยู่ร่วม ให้มองเห็นหรือคาดการณ์ความเสียหายเชิงลบที่จะตามมา เพื่อให้เกิดการรู้เท่ารู้ทันแก้ไขได้ท่วงทีทันเหตุการณ์

3. ยกย่องเชิดชูต้นแบบคนดี บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที เป็นคนที่ไม่ประทุษร้ายมิตร ตั้งความกตัญญูเป็นเบื้องหน้า ระลึกถึงคุณของผู้มีคุณ ไม่ลืมคุณท่าน ไม่คิดร้ายต่อท่าน สังคมสงบสุขปลอดภัย เมื่อได้ทำคุณต่อบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที ย่อมจะก่อประโยชน์สุขต่อสังคมคือผู้อื่นตามมา บุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที รู้คุณของผู้มีพระคุณหรือสิ่งที่มีบุญคุณ ย่อมทำให้โลกสงบ เยือกเย็นงดงาม ยากที่จะเปรียบได้ เขาสามารถทำการให้กลายเป็นพระ ทำยักษ์ให้กลายเป็นมนุษย์ที่ดี ทำคนตระหนี่ให้กลายเป็นคนใจบุญ ทำคนริษยาให้กลายเป็นคนใจกว้าง แล้วจะไม่ทำให้โลกนี้กลายเป็นสวรรค์ได้อย่างไร (พุทธทาสภิกขุ, 2536) ผู้มีความกตัญญูโดยพื้นฐานจิตใจมีความเมตตากรุณาปราณีโอบอ้อมอารี มีสัมมาคารวะซื่อสัตย์สุจริตจงรักภักดีต่อผู้ใหญ่ที่มีพระเดชพระคุณแก่ตน ยกย่องเชิดชูไว้ในที่มีบุญคุณ บุคคลผู้มีความกตัญญูจะดำเนินชีวิตตนเพื่อประโยชน์สุขและความดีงามร่วมกันของสังคม

4. ข่มจำกัดปิดกั้นคนเลว ลักษณะของคนอกตัญญู เป็นบุคคลที่ไม่ควรคบหาสมาคม ผู้ที่ไม่รู้บุญคุณที่บุคคลอื่นทำไว้ และไม่ตอบแทนคุณ บุคคลที่อาศัยร่มเงาของตนไม่ได้ ไม่ควรหักกรานกิ่งของตนไม้นั้น ผู้ที่กระทำชื่อว่าเป็นคนเลวทราม การคบคนเช่นนั้นไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใด ๆ มีแต่เป็นโทษ เพราะเป็นคนมองโลกในแง่ร้ายและไม่รู้จักพอ มองไม่เห็นคุณงามความดีของผู้อื่น แม้จะให้ผืนแผ่นดินทั้งหมดโลกแก่เขา ก็ยังไม่เป็นที่พอใจเขาได้ แม้จะทำคุณประโยชน์แก่เขามากมายสักปานใดก็ตาม เขาก็ยังมองไม่เห็นคุณประโยชน์ที่ผู้อื่นทำให้ เป็นคนที่ไร้ประโยชน์สร้างโทษต่อผู้ช่วยเหลือ จัดว่าเป็นผู้ที่เนรคุณต่อผู้มีพระคุณ มีแต่ความเสื่อม ไม่มีความเจริญเหมือนเก็บขอนไม้ที่ลอยน้ำขึ้นมา ยังดีกว่าช่วยคนอกตัญญูขึ้นจากน้ำ คนอกตัญญูย่อมมีชีวิตที่หาความสุขไม่ได้ (พระมหาบุญเพียร ปุณณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย), 2544)

5. สร้างค่านิยมสังคมอารยะ แนวทางปฏิบัติของผู้กตัญญูรู้คุณคนอื่น ต้องสร้างนิสัยหรือค่านิยมวัฒนธรรม การเคารพให้เกียรติ หมายถึง เป็นมีกิริยาสุภาพ ไม่เดินกระเท็บเท้าเสียงดัง กล่าววาจาสุภาพไพเราะ นุ่มนวล มีความนับถือ ยกย่อง เชิดชู ความรู้สึกชื่นชมคุณค่าของผู้สร้างประโยชน์สุขต่อตนและคนอื่น ๆ มีการแสดงออกถึงความรัก ความห่วงใย มีความอดทนหรือความพยายามรักษาน้ำใจ เกรงใจ ไม่ดูหมิ่นเหยียด

หยาม ไม่นินทา ไม่ทะเลาะโต้เถียง มีความสุขหรือเต็มใจที่กล่าวพรณาคุณงามความดีของผู้มีพระคุณ ความกตัญญูทศเวทีเป็นการสร้างสังคมให้น่าอยู่ เพราะเป็นเหตุให้เกิดความรัก (เมตตา) และความสามัคคี ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (ทาน บริจาค) เป็นเหตุให้เกิดความเคารพ (คารวะ) นับถือให้เกียรติ อีกทั้งยังค้ำจุนระบบการเมือง มีสำนึกตระหนักในคุณค่า คุณของประเทศ ช่วยสร้างจิตสำนึกปลูกจิตสำนึกของคนในสังคม ไม่เอาไรต์เอาเปรียบ รู้ชั่วละอายบาปมีความซื่อสัตย์สุจริต มีความสามัคคี เสียสละ สามารถรักษาเมืองไว้ได้

กล่าวโดยรวม แนวทางปฏิบัติเชิงสร้างค่านิยมของสังคม ก็คือ ยกย่องคนที่ควรยกย่อง ดำเนินชมให้โทษคนที่ควรชมตำหนิ ให้โอกาสให้พื้นที่สำหรับคนกตัญญูคนดีให้เป็นผู้นำสังคม ให้คนดีมีอำนาจหน้าที่ ส่วนคนไม่ดีอย่าให้โอกาส อย่ายอมรับอย่าให้โอกาสและต้องลงโทษเมื่อกระทำความผิด เพื่อสังคมส่วนใหญ่สามารถอยู่ได้อย่างผาสุก เพราะคนที่มีความกตัญญูทศเวทีช่วยค้ำจุนระบบศีลธรรมสังคม

6. นโยบายส่งเสริมกตัญญู การกำหนดพันธกิจ โครงการ กิจกรรม กิจวัตรความกตัญญู ทั้งในระดับ

ครัวเรือน: พ่อแม่ลูก, ในระบบการศึกษา: โรงเรียนตำราเอกสารหลักสูตรรายวิชา, วัด: พระสงฆ์และคฤหัสถ์ อบรมฝึกปฏิบัติ, ชุมชน: สัญลักษณ์งานศิลปะ, หน่วยงานราชการ: งบประมาณโครงการ ที่ต้องสอดคล้องมุ่งเน้นภาวะเสริมสร้างความกตัญญู เพื่อสร้างจิตสำนึกต่อสมาชิกของครอบครัว ชุมชน สังคม บ้าน วัด ราชการ เป็นต้น ให้มีความรักต่อกัน ยกคุณภาพชีวิตสังคมให้สูงขึ้น ให้เป็นความเคยชินไม่เงินอายุที่จะทำหรือแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ

กล่าวโดยรวม ทุกภาคส่วนหากนำหลักกตัญญูทศเวทีไปประยุกต์ใช้ในระดับวิถีชีวิตได้ ก็ทำให้เกิดจิตสำนึกรู้ในสำคัญของกตัญญู ที่จะส่งผลดีต่อการอยู่อย่างเกื้อกูลต่อกันของคนในสังคมอย่างมีความสุข อีกทั้งความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว ได้แก่ พ่อ แม่ ลูก การทำหน้าที่ผู้ปกครอง ซึ่งได้ชื่อว่า “เป็นพรหมของบุตร” ที่จะต้องทำให้ครอบครัวมีความสุข ปราศจากความขัดแย้งกัน พ่อแม่ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรธิดา ส่วนบุตรได้ชวนช่วยกระทำตอบแทนคืน ความกตัญญูทศเวทีจะก่อเกิดคุณค่าผลลัพธ์ในภาคปฏิบัติ ที่มีใช้เพียงหน้าที่เชิงศาสนพิธีกรรมหรือวัฒนธรรม หากแต่เป็นรากฐานของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ครอบครัว ชุมชน สิ่งแวดล้อม ประเทศชาติ ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และค่านิยมโลก ความกตัญญูยังคงมีพลังในการเกื้อกูลและเชื่อมโยงผู้คนเข้าด้วยกัน ไม่ทอดทิ้งกัน เป็นสังคมแห่งความรักความกรุณา สงเคราะห์เอื้ออาทรช่วยเหลือต่อกัน ทำให้เกิดสังคมอารยะน่าอยู่น่าอาศัย

สรุป

สรุปได้ตามารามมีฐานะเป็นผู้ทำคุณประโยชน์แก่บุตร และอยู่ในฐานะที่เป็นพระพรหม ครุคนแรก เทวดาคนแรก และอาหุไนยบุคคลของบุตร สมควรที่บุตรทุกคนจะต้องตระหนักพระคุณด้วยการกระทำตอบแทนคุณ ฐานะของบิดามารดาจึงเป็นฐานะที่สูงส่งสำหรับบุตร บุตรต้องตระหนักในหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อบิดามารดา มีความไม่ประมาทในการทำหน้าที่ของตนเองเมื่อท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบแทน ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน ความกตัญญูมีหลายมิติทั้งในส่วนตัวบุคคล สถาบันองค์กร ชุมชนสังคม และสัตว์สิ่งแวดล้อม เป็น

ต้น บทครามนี้มุ่งสะท้อนความกตัญญูในมิติของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องในบทบาทหน้าที่ ของความเป็นบิดามารดา และบุตรธิดา เพื่อให้ประเด็นสั้นกระชับและชัดเจน การตอบแทนคุณมารดาบิดาที่ดีที่สุด คือ การพยายาม ขวนขวายให้มีศรัทธา มีศีล รู้จักให้ทานเสียสละ มีปัญญา รู้จักบาปบุญ คุณโทษ สิ่งที่เป็นประโยชน์ และสิ่งที่มีใช้ ประโยชน์ การบูรณาการแนวคิดเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาความกตัญญูทศเวทีในสังคมไทย สังคมโดยรวมต้อง ร่วมมือกัน คือ 1) ชี้ให้เห็นคุณประโยชน์ (อานิสงส์): เน้นย้ำว่าความกตัญญูนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ เกียรติยศชื่อเสียง ได้รับการสรรเสริญช่วยเหลือ และส่งผลดีทั้งในขณะมีชีวิต (ทำให้รักษาความดีเดิมและสร้าง ความดีใหม่) และหลังความตาย (ไปสู่สุคติ) 2) ชี้ให้เห็นโทษ (ความเสียหาย): แสดงผลเสียของความอกตัญญู ซึ่งนำไปสู่ความเสื่อม ถูกติเตียน ไม่มีใครคบหา (ทั้งในปัจจุบัน) และไปสู่ทุคติ (หลังความตาย) ชี้ว่าคนอกตัญญู มีจิตใจโหดและไม่รู้จักพอ การทำดีต่อคนอกตัญญูย่อมสูญเปล่า 3) ยกย่องเชิดชูต้นแบบคนดี: เชิดชูผู้มีความ กตัญญูให้เป็นแบบอย่างของสังคม เพื่อสร้างโลกที่สงบสุข ปลอดภัย และงดงาม เพราะคนกตัญญูมีพื้นฐาน จิตใจที่ดี (เมตตา ซื่อสัตย์) และดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์ส่วนรวม 4) ข่มจำกัดปิดกั้นคนเลว: ชี้ว่าคนอกตัญญู เป็นคนเลวทราม ไม่ควรคบหา สร้างแต่โทษประโยชน์ และไม่รู้จักพอ สังคมควรรู้เท่าทันและหลีกเลี่ยง 5) สร้าง ค่านิยมสังคมอารยะ: ปฏิบัติการต่อต้านความอกตัญญู 3 แนวทาง: เเชิงป้องกัน: ไม่คบหาสมาคม ไม่ให้พื้นที่ หรือโอกาสแก่คนอกตัญญู เเชิงแก้ไข: หากต้องอยู่ร่วมให้มีสิทธิ์มั่งคั่งหวังเหมือนอยู่กับอสรพิษ เพื่อให้รู้เท่าทัน เเชิงสร้างค่านิยม: ยกย่องคนดี ให้โอกาสคนดีมีอำนาจ และลงโทษคนชั่ว เพื่อสร้างสังคมที่เกื้อกูลและสามัคคี 6) กำหนดนโยบายส่งเสริม: ผลักดันให้เกิดโครงการ กิจกรรม และหลักสูตรเพื่อปลูกฝังความกตัญญูในทุกภาค ส่วนอย่างเป็นรูปธรรม (ครอบครัว, การศึกษา, ศาสนา, ชุมชน, ราชการ) เพื่อสร้างจิตสำนึกให้เป็นวิถีชีวิตปกติ ทั้ง 6 แนวทางนี้มีเป้าหมายเพื่อประยุกต์ใช้หลักกตัญญูให้เป็นรากฐานของความสัมพันธ์ในทุกระดับ (ครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติ) เพื่อสร้างสังคมอารยะที่เกื้อกูล เอื้ออาทร และสงบสุขท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลก

บรรณานุกรม

- ป. หลงสมบุญ. (2540). *พจนานุกรมมจร-ไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักเรียนวัดปากน้ำจัดพิมพ์.
- ปิ่น มุทุกันต์. (2535). *มงคลชีวิตภาค 3*. กรุงเทพฯ: พิศิษฐ์การพิมพ์.
- พระมหาบุญเพียร ปุณณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย). (2544). *แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทางสังคมในสถาบัน ครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอุทัย มูลแก้ว. (2541). *การจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพรธรรมวินัยปิฎก*. ปริญญาศิลปศาสตร มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระมหาบุญกอง คุณาธโร (มหา). (2548). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความกตัญญู (กตญญูตา) ในพระพุทธศาสนา เถรวาท* วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขา พระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต). (2538). *ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2542). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2539). *พระธรรมทูตไทยเบิกทางสู่อารยธรรมใหม่*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2540). *ธรรมานุญชีวิต. (ฉบับปรับปรุงเพิ่มเติม)*. กรุงเทพฯ: การศาสนา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2543). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ). (2536). *มงคล 38*. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: การพิมพ์พระนคร.
- พุทธทาสภิกขุ. (2536). *กตัญญูกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2539). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2535*. กรุงเทพฯ: อักษรเจริญทัศน์.
- สมคิด เหลาฉลาด. (2542). *ความเชื่อเรื่องบุญและบาปกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เขตกรุงเทพมหานคร*. หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร). (2539). *มงคลยอดชีวิต. (ฉบับสมบูรณ์)*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.